

УДК 502.753:581.92

Аркушина Г. Ф.¹, викладач, **Попова О. М.**², канд. біол. наук, доц.¹ Кіровоградський державний педагогічний університет ім. В. В. Вінніченка, кафедра ботаніки, вул. Шевченка, 1, Кіровоград, 25006, Україна² Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова, кафедра ботаніки, вул. Дворянська, 2, Одеса, 65026, Україна

РАРИТЕТНІ СУДИННІ РОСЛИНИ В УРБАНОФЛОРИ КІРОВОГРАДА

Наведено перелік та місцезростання рідкісних рослин м. Кіровограда, занесених до Червоної книги України, Європейського Червоного списку та Червоного списку Кіровоградської області.

Ключові слова: раритетні види, Кіровоград.

Місто Кіровоград розташоване на р. Інгул при впадінні в неї Сугоклеї та Біянки на Придніпровській височині. Загальна площа міста складає 105 км²; його територія має хвилястий рельєф, розчленований долинами річок, ярами, балками.

Згідно з ботаніко-географічним районуванням України [2], територія міста входить до складу Кіровоградського (Середньоінгульського) району Бузько-Дніпровського округу смуги різнотравно-типчакково-ковилових степів Причорноморської провінції Європейсько-Азіатської степової області.

В архітектурно-просторовій структурі міста ми разом з іншими авторами [5, 6, 7] виділяємо зони міської та сільської забудови, культурфітоценозів, техногенних екотопів та фрагментів природної рослинності. Ми обстежили всі зазначені зони, особливо уважно — останню. Фрагменти природних екотопів у Кіровограді нечисленні і займають невеликі території. Насамперед, це гранітні відслонення на берегах Інгула та Сугоклеї, деякі яри та балки. Фрагменти степової рослинності збереглися на схилах урочища Злодійська балка, на старих відвалах Новопавлівського гранітного кар'єру, в зонах відчуження залізниць та на узбіччях автошляхів.

Визнаючи розуміння урбанofлори як системи популяцій всіх видів рослин, що спонтанно оселилися в межах міста та його зеленої зони [1], ми вслід за М. М. Цвельовим [13] врахуємо і ті види рідкісних рослин, які використовуються для озелення міста та культивуються населенням, тому що вони є суттєвою складовою частиною флори міста.

За даними літератури [9, 12] та власних досліджень ми склали перелік рідкісних судинних рослин м. Кіровограда. Він нараховує 28 видів, з яких два занесено до Європейського Червоного списку [3] (далі — ЄЧС), 15 — до Червоної книги України [14] (далі — ЧКУ), 13 — до обласного Червоного списку (далі — ОЧС).

На європейському рівні охороняються такі рослини, виявлені на теренах м. Кіровограда:

Astragalus dasyanthus Pall. (астрагал шерстистоквітковий), спостережений нами у значній кількості на відвалах Новопавлівського гранітного кар'єру, на гранітних відслоненнях лівого берегу р. Сугоклії, в урочищі Злодійська балка. Одиначні екземпляри знайдені на залізничних насипах у різних районах міста.

Dianthus hypanicus Andrz. (гвоздика бузька) згадується у літературі стосовно лише Кіровоградської, Миколаївської та Одеської областей у цілому [9, 10, 11]. Нами знайдені численні популяції цієї рослини на гранітних відслоненнях лівого берегу р. Сугоклії, на щербистих узбіччях залізниць, на аеродромі Академії цивільної авіації. Щільність ценопопуляцій досить висока — до 30-40 особин на 100 м².

На державному рівні (занесені до ЧКУ) охороняються наступні види:

Bulbocodium versicolor (Ker-Gawl.) Spreng. (брандушка різнокольорова). Ми виявили єдине природне місцезростання цієї рослини в межах міста — в урочищі Злодійська балка — і декілька — у культурі (на клумбах набережної Інгулу в центрі Кіровограда, на цвинтарях та на клумбах приватного сектора).

Crocus reticulatus Steven ex Adams (шафран сітчастий). Три численні ценопопуляції знайдені на території найстарішого парку “Міський сад”, дві малочисленні — в урочищі Злодійська балка. Стан популяцій цього виду викликає занепокоєння, перш за все через зривання квітів на букети.

C. tauricus (Trautv.) Puring (ш. кримський) — кримсько-кавказький вид, властивий гірським лукам [9]. Він нами знайдений на Далекосхідному та Лелеківському міських цвинтарях та двох міських клумбах. Ми припускаємо, що цей вид шафрана іноді спеціально завозять з метою культивування.

C. vernus (L.) Hill (ш. весняний) — кримсько-кавказький вид, здавна введений до культури [9]. Він також виявляється на згаданих цвинтарях та клумбах.

Galanthus nivalis L. (підсніжник білосніжний). У кількості декількох особин знайдений в Злодійській балці та на околиці с. Нового. Зникає внаслідок зривання квітів на букети.

Iris pontica Zorač. (півники понтичні). В значній кількості виявляються на степовому схилі в урочищі Злодійська балка. Цей вид також досить поширений у культурі: часто зростає на клумбах біля будинків приватного сектору в різних районах міста.

Ornithogalum boucheanum (Kunth) Aschers. (рястка Буше). У природних місцезростаннях нами виявлена група з 16 особин між гранітними брилами на лівому березі р. Сугоклії, поблизу Новопавлівського кар'єру, а також у культурі — біля будинку приватного сектору в районі Новомиколаївки.

Pulsatilla grandis Wender (сон великий). Знайдено декілька особин за огорожею Далекосхідного цвинтаря. Можливо, цей вид культивувався та здичавів.

Stipa capillata L. (ковила волосиста). У великій кількості зростає на відвалах Новопавлівського гранітного кар'єру, в Злодійській балці та на залізничних насипах.

S. dasyphylla (Czern. ex Lindem.) Trautv. (к. пухнастолиста) описана для околиць Кіровограда [12], але нам виявити цей вид у межах міста не вдалося.

S. lessingiana Trin. et Rupr. (к. Лесінга). Трапляється в урочищі Злодійська балка та в двох місцях вздовж залізничного насипу.

S. tirsia Steven (к. вузьколиста). Встановлено лише одне місцезростання на околиці міста (степова ділянка у с. Нове).

Tulipa quercetorum Klokov et Zoz (тюльпан дібровний). Декілька особин виявлено у Злодійській балці та на найстарішій ділянці Далекосхідного цвинтаря.

На обласному рівні (включені до ОЧС) охороняються такі види:

Adonis vernalis L. (горицвіт весняний) зростає в урочищі Злодійська балка, на залізничних насипах, на цвинтарях, а також широко культивується у приватному секторі.

Amygdalus nana L. (мигдаль степовий) у кількості двох особин та *Anemone sylvestris* L. (анемоне лісова) у великій кількості знайдені лише в Злодійській балці.

Betonica officinalis L. s. l. (буквиця лікарська) та *Centaurea ruthenica* Lam. (волошка руська) локалізуються в урочищі Злодійська балка, на залізничних насипах та на цвинтарях.

Cerasus fruticosa (Pall.) Woronow (вишня степова) та *C. mahaleb* (L.) Mill. (в. магалєбська) зустрічаються лише на гранітних відслоненнях Сугоклії.

Convallaria majalis L. (конвалія звичайна) спостерігається в урочищі Злодійська балка, на залізничних насипах, на цвинтарях та у приватному секторі.

Cornus mas L. (дерен справжній) та *Equisetum telmateia* Ehrh. (хвощ великий) зафіксовані лише в урочищі Злодійська балка.

Gagea hypanica Sobko (зірочки південнобузькі) — єдиний екземпляр цього виду знайдений на гранітних відслоненнях Сугоклії; можливо, додаткове обстеження дозволить виявити інші особини цього виду.

Iris pumila L. (півники карликові) зустрічається на старих відвалах Новопавлівського гранітного кар'єру та між брилами граніту на березі Сугоклії. Стан цього виду викликає занепокоєння через надмірне рекреаційне навантаження, випасання худоби та випалювання. Вид досить поширений у культурі, переважно у приватному секторі в різних районах міста.

Muscari neglectum Guss. ex Ten (гадюча цибулька занедбана) у великій кількості поширена на гранітних відслоненнях р. Сугоклії, де навесні утворює суцільний килим. Численна популяція цього виду знайдена нами на газоні по вул. Шевченка поруч з адміністративними будівлями військової частини. Нечисленні популяції та окремі особини знайдені також на декількох інших газонах міста, на цвинтарях та у приватному секторі.

Таким чином, в межах Кіровограда 14 раритетних видів зустрічаються лише на територіях, які є залишками природної рослинності, 9 видів, крім того, ще й культивуються, а три знайдено лише у культурі. Зараз у Кіровограді існує лише чотири заповідні об'єкти — всі вони є пам'ятками садово-паркового мистецтва [4, 8]. Однак жодне із зазначених природних місцезростань не забезпечено охороною. Найбільш цінними з них є гранітні відслонення на лівому березі р. Сугоклеї та Злодійська балка. Результати наших досліджень науково обґрунтовують необхідність їхнього негайного включення до мережі заповідно-природного фонду Кіровоградщини.

Література

1. Бурда Р. И. Антропогенная трансформация флоры. — К.: Наукова думка, 1991. — 168 с.
2. Геоботаничне районування Української РСР. — Київ: Наукова думка, 1977. — 304 с.
3. Европейский Красный список животных и растений, находящихся под угрозой исчезновения во всемирном масштабе. — Нью-Йорк: ООН, 1992. — 167 с.
4. Заповідні куточки Кіровоградської землі / Під ред. Т. Л. Андриєнко. — Київ: Арктур-А, 1999. — 240 с.
5. Ишбирдина Л. М., Ишбирдин А. Р. Динамика флоры города Уфы за 60-80 лет // Ботан. журн. — 1993. — №3. — С. 1-10.
6. Кучеревський В. В. Раритетні види урбанofлори м. Кривого Рогу // Укр. ботан. журн. — 1994. — Т.51, 1/2. — С. 197-201.
7. Кучеревський В. В., Шоль Г. Л. Аналіз флори природно-заповідного фонду міста Кривого Рогу // Фальцфейнівські читання. Збірник наук. праць. — Херсон: Терра, 2001. — С. 92-95.
8. Левицький В. Г. Заповідні місця Кіровоградщини. — Дніпропетровськ: Промінь, 1984. — 78 с.
9. Определитель высших растений Украины / Доброчаева Д. Н., Котов М. И., Прокудин Ю. Н. и др. — К.: Наук. думка, 1987. — 548 с.
10. Прядко Е. И., Андриєнко Т. А., Крицька Л. И. *Dianthus hypanicus* Andr. (*Caryophyllaceae*) в Україні // Укр. ботан. журн. — 1999. — Т. 56, № 3. — С. 310-113.
11. Федорончук М. М. Рід *Dianthus* L. (*Caryophyllaceae*) флори України: підрід *Carthusianastrum* F. Williams // Укр. ботан. журн. — 1998. — Т. 55, № 2. — С. 162-169.
12. Флора УРСР: В 12 т. / АН УРСР. Ін-т ботаніки. — Т. 1-12. — Вид-во АН УРСР.
13. Цвелев Н. Н. Определитель сосудистых растений Северо-Западной России (Ленинградская, Псковская и Новгородская области). — СПб.: Изд-во СПХФА, 2000. — 781 с.
14. Червона книга України. Рослинний світ. — К.: Наук. думка, 1996. — 608 с.

Аркушина А. Ф.¹, Попова Е. Н.²

¹Кіровоградський державний педагогічний університет ім. В. В. Винниченка, кафедра ботаніки,
ул. Шевченко, 1, Кіровоград, 25006, Україна

²Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, кафедра ботаніки,
ул. Дворянская, 2, Одесса, 65026, Україна

РАРИТЕТНЫЕ СОСУДИСТЫЕ РАСТЕНИЯ В УРБАНОФЛОРЕ КИРОВОГРАДА

Резюме

Приводятся перечень и места произрастания редких растений г. Кіровограда, которые занесены в Красную книгу Украины, Европейский Красный список и Красный список Кіровоградской области.

Ключевые слова: раритетные виды, Кіровоград.

Arkuschina A. F.¹, Popova E. N.²

¹ Kirovograd State Pedagogical University after V. Vinnichenko, Department of Botany, Shevchenko St., 1, Kirovograd, 25006, Ukraine

² Odessa National University after I. I. Mechnikov, Department of Botany, Dvoryanskaya St., 2, Odessa, 65026, Ukraine

THE RARE VASCULAR PLANTS IN KIROVOGRAD URBANOFLORA

Resume

The checklist and localities of plants of the city of Kirovograd from Red Data Book of Ukraine, European Red List and the Kirovograd Region Red List are ascertained.

Key words: rare species, Kirovograd.